

УДК 342.7

О.В. Кривов'яз
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри теорії та
історії держави та права,
Університет економіки та права «КРОК»

Захист прав дитини в умовах збройного конфлікту

*У статті досліджено питання захисту прав дитини в умовах збройного конфлікту. Нада-
но пропозиції щодо вдосконалення чинного законодавства з метою захисту прав дітей, які по-
страждали внаслідок збройного конфлікту.*

Ключові слова: права дитини, збройний конфлікт, захист прав дитини.

О.В. Кривовяз
кандидат юридических наук,
доцент кафедры теории
и истории государства и права,
Университет экономики и права «КРОК»

Защита прав ребенка в условиях вооруженного конфликта

*В статье исследован вопрос защиты прав ребенка в условиях вооруженного конфликта.
Сформулированы предложения по совершенствованию действующего законодательства в целях
защиты прав детей, пострадавших в результате вооруженного конфликта.*

Ключевые слова: права ребенка, вооруженный конфликт, защита прав ребенка.

О. Kryvoviaz
Ph.D. in Law,
Docent of the Department of Theory
and History of State and Law,
“KROK” University

Protection of the Rights of Child in Conditions of Armed Conflict

*The protection of the rights of the child in conditions of armed conflict is examined in the article.
Proposals for the improvement of the current legislation are provided in order to protect the rights of
children who have suffered as a result of armed conflict.*

Keywords: child rights, armed conflict, protection of child's rights.

Постановка проблеми

Захист прав дитини – одне з найважли-
віших та першочергових завдань людства,
оскільки саме діти є особливо вразливими

внаслідок своєї фізичної та психічної не-
сформованості, що значно ускладнюється
в умовах кризових ситуацій, зокрема під
час збройних конфліктів. Діти – це осо-

блива категорія людей, які мають здатність рости і дорослішати. При цьому вони повинні мати умови для повного та всебічного розвитку їхньої особистості. Забезпечення цих умов має бути своєчасним і не може чекати кращих часів [8].

Вивчення теоретичних та практичних проблем захисту прав дитини в умовах збройного конфлікту є одним із найважливіших кроків на шляху трансформації всіх сторін суспільного життя в Україні. Активний рух нашої держави до європейського суспільства тільки підсилює увагу до питання захисту прав дитини в Україні, особливо в умовах проведення АТО на Сході країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Загальнотеоретичні засади та проблеми захисту прав дітей в Україні, створення механізму для їх реалізації опрацьовувалися вченими та науковцями різних галузей права. Зокрема, зазначені питання досліджували: В.В. Копейчиков, С.Л. Лисенков, О.І. Анатолієва, Н. М. Оніщенко, О.Ф. Скакун, Ю.С. Шемшученко, Н.М. Крестовська, В.В. Кулапов, В.С. Нерсисянц, Л.М. Зілковська, О.І. Карпенко, К.Г. Волинка, С.С. Алексеев, С.В. Несинова, М.І. Матузов, М.П. Орзіх, О.В. Зайчук, Т.Ю. Смолова, С.М. Тимченко, М.І. Хавронюк, П.М. Рабінович, Р.А. Калюжний, С.П. Коталейчук, О.П. Семітко та інші вітчизняні й зарубіжні науковці. Дослідженню проблем захисту прав дитини в умовах збройних конфліктів присвятили свої праці Л.С. Волинець, О.О. Кочемировська та інші.

Не вирішені раніше частини загальної проблеми

Незважаючи на гостроту зазначеної проблеми, на сьогодні у вітчизняній юридичній науці недостатньо досліджень, присвячених загальнотеоретичним аспектам забезпечення та захисту прав дитини. Поза увагою вчених залишилися питання захисту прав дитини, що постраждали внаслідок збройного конфлікту в Україні.

Формулювання цілей статті

Метою статті є концептуальне обґрун-

тування захисту прав дітей, що постраждали внаслідок збройного конфлікту в Україні та пошук шляхів їх забезпечення.

Виклад основного матеріалу дослідження

Відповідно до Конвенції про права дитини, яка була ратифікована Постановою ВРУ № 789-ХІІ від 27.02.91 року, «дитиною є кожна людська істота до досягнення 18-річного віку» [3]. На нашу думку, *права дитини* можна визначити як систему можливостей дитини, що стосуються її гармонійного розвитку і росту в певних соціальних, економічних і духовних умовах, що відповідають вимогам часу і простору. Цікавим також є поняття свобод дитини. Отже, права, свободи дитини є досить близькими поняттями, проте їхнє розмежування дає змогу краще висвітлити питання. *Свободи дитини* – це законодавчо закріплена та гарантована система можливостей дитини реалізовувати особисті потреби та інтереси, зумовлені її віковими особливостями фізичного, інтелектуального, культурного розвитку. Законний інтерес дитини, згідно з існуючою правовою доктриною, – це інтерес, який охороняється державою та суспільством. Своєю чергою під *захистом прав дитини* можна розуміти комплексну систему заходів, що застосовуються для забезпечення вільної та належної реалізації її суб'єктивних прав, що включає судовий захист, законодавчі, економічні, організаційно-технічні та інші засоби та заходи, а також самозахист цивільних прав. В умовах збройного конфлікту права та свободи дитини зазнають численних порушень, що мають особливі суспільно небезпечні наслідки.

Проблема захисту прав неповнолітніх потребує вирішення на рівні як міжнародного права, так і національного. Світова спільнота підтвердила бажання захистити права неповнолітніх. Результатом цього стали такі документи, як Женевська декларація прав дитини (1924 р.), Декларація прав дитини (1959 р.), Декларація про захист жінок та дітей у надзвичайних обставинах та під час збройних конфліктів (1978р.), Конвенція про права дитини (1989р.).

Отже, першим міжнародним документом, який окреслив проблему прав неповнолітніх, була Женевська декларація 1923 р. [1]. Уперше в історії людства було сформульовано право дитини на створення умов, що забезпечують її нормальний фізичний і психічний розвиток. Однак цей документ мав лише декларативний характер, і тому реальний правовий захист був можливий через створення норм національного права на основі прийняття державами міжнародних договорів. Першим таким документом стала Загальна декларація прав людини, прийнята 10 грудня 1948 р. Генеральною Асамблеєю ООН. Саме в ній були зафіксовані основи захисту прав дітей.

20 листопада 1989 р. Генеральна Асамблея ООН прийняла та відкрила для підписання Конвенцію про права дитини (резолюція А/44/736), яка 27 лютого 1991 р. була ратифікована нашою державою. Цей найбільш послідовний та вичерпний документ про права дитини не тільки визначає політичні, економічні, соціальні, культурні права дітей до 18 років, але й проголошує право дитини на її захист та обов'язковість створення для цього необхідних умов. Ратифікувавши Конвенцію, держави (в тому числі й Україна) взяли на себе обов'язок захищати дітей від дискримінації, сексуальної, комерційної експлуатації, насильства й особливо піклуватися про дітей-сиріт та біженців.

З моменту проголошення незалежності Україна відчутно просунулася у справі вдосконалення нормативно-правової бази, покликаної забезпечити виконання положень Конвенції ООН про права дитини. Дійсно, сьогодні в Україні діє розгалужена система нормативно-правових актів, які безпосередньо закріплюють юридичний механізм забезпечення, охорони та захисту прав дитини в Україні. Слід зазначити, що вказаний механізм в цілому відповідає міжнародним стандартам у сфері прав дитини, що закріплені у відповідних конвенціях. Наприклад, в Україні на конституційному рівні закріплено права дитини. Конституція, зокрема, проголошує рівність прав дітей (статті 24, 52), охорону дитин-

ства (ст. 51), заборону насильства над дитиною та її експлуатації (ст. 52), право на життя (ст. 27), захист та допомогу держави дитині, позбавленій сімейного оточення (ст. 52), право на освіту (ст. 53) [5].

Основні положення Конвенції знайшли відображення і в Законі України «Про охорону дитинства» від 7 березня 2001 р., який визначає охорону дитинства в Україні як стратегічний загальнонаціональний пріоритет, і з метою забезпечення реалізації прав дитини на життя, охорони здоров'я, освіти, соціального захисту та всебічного розвитку встановлює основні засади державної політики у цій сфері.

Крім того, права дитини виділені окремими статтями Сімейного, Цивільного, Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України, а також регулюються такими законами, як «Про оздоровлення та відпочинок дітей», «Про попередження насильства в сім'ї», «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю» тощо. Різні державні інституції та міністерства покликані відповідати за дотримання прав дитини в Україні. Багато зусиль також докладають громадські організації, які працюють у сфері захисту прав дитини, щоб кожна дитина почувала себе повноцінним членом суспільства. В Україні зараз існує понад 400 громадських організацій, які працюють для дітей і разом із дітьми. Окрім того, в Україні діють інститут Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини та інститут Уповноваженого Президента України з прав дитини. В 2013 році Україна вперше стала членом Європейської мережі омбудсменів з прав дітей (ENOC).

Історія вчить, що в часи серйозних соціальних потрясінь найбільше страждають діти. Це стосується і сьогоднішньої ситуації в Україні. Швидке реформування суспільства, загострення проблем зайнятості, різке падіння життєвого рівня більшої частини населення, негативні сторони суцільної комерціалізації, екологічне неблагополуччя – далеко не повний перелік чинників, що згубно позначаються на дітях.

Крім вище перелічених факторів, що

впливають на стан захисту прав дитини, не можна оминати увагою і ситуацію, що склалася на Сході України. Військові дії тільки посилюють і без того складне становище з правами дітей в Україні. Будь-яка форма участі дітей у збройних конфліктах є абсолютно неприпустимою як з гуманістичних міркувань, так і з огляду на міжнародне та національне право.

Незахищеність прав та свобод дітей при збройному конфлікті на Сході України – новий, суттєвий виклик для України. Часто діти гинуть не лише внаслідок боїв, а й через недоїдання та хвороби, спричинені або загострені конфліктом. Діти утримуються як заручники, піддані сексуальній експлуатації. Особливо вражає той факт, що діти часто беруть участь у конфліктах в якості солдатів.

Залучення дітей у збройні сили й угруповання може призвести до багатьох негативних наслідків, серед яких фізичні та психологічні травми. Це негативно впливає на дітей і в момент збройного конфлікту, і в їхньому подальшому дорослому житті та є потенційною загрозою виникнення нових конфліктів у майбутньому. Що й казати про рівень освіти та медичного обслуговування в умовах війни чи збройного конфлікту.

Основними міжнародними актами, що регулюють питання забезпечення та захисту прав дітей в умовах збройного конфлікту є: Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо участі дітей у збройних конфліктах (ратифікований Україною 23.06.2004 р.), Римський статут Міжнародного кримінального суду (підписаний від імені України 20.01.2000 р.), Конвенція міжнародної організації праці №182 про заборону та негайні заходи щодо ліквідації найгірших форм дитячої праці (ратифікована Україною 05.10.2000 р.), 17 Резолюцій Ради безпеки ООН (приймалися з 1999 р), остання S/RES/2143 (2014) – видана 07.03.2014 р. та стосується захисту та реабілітації дітей, яких зачіпає військовий конфлікт; Паризькі зобов'язання щодо захисту дітей від незаконного вербування чи використання збройними силами або озброєними група-

ми; Паризькі принципи та керівні вказівки щодо дітей, пов'язаних зі збройними силами чи озброєними угрупованнями (підписані Україною у 2007 році).

Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо участі дітей у збройних конфліктах передбачає, що держави-учасниці зобов'язуються вжити «всіх можливих заходів для забезпечення того, щоб військовослужбовці їхніх збройних сил, які не досягли 18-річного віку, не брали безпосередньої участі у воєнних діях» [7]. Крім того, Факультативний протокол також зобов'язує держав-учасниць вживати всіх можливих заходів з метою попередження вербування і використання у воєнних діях осіб, які не досягли 18-річного віку, озброєними групами, відмінними від збройних сил держави. Такі заходи повинні включати прийняття правових заходів, необхідних для заборони і криміналізації такої практики.

Варто наголосити, що Україна ратифікувала Конвенцію ООН про права дитини та є стороною Факультативного протоколу до цієї конвенції щодо участі дітей у збройних конфліктах, тим самим узяла на себе зобов'язання вживати усіх заходів для недопущення залучення дітей до воєнних дій. Отже Факультативний протокол є частиною національного законодавства, але не визначено, чи є його норми нормами прямої дії. У національному законодавстві відсутнє тлумачення його положень, як відсутні норми, що регулюють становище дітей, постраждалих від збройного конфлікту на території України.

На даний час Урядом України були зроблені певні кроки для приведення національного законодавства у відповідність до положень Факультативного протоколу. Так, ст. 30 Закону України «Про охорону дитинства» прямо вказує на заборону в Україні участі дітей у воєнних діях, збройних конфліктах, створення дитячих воєнізованих організацій та формувань, пропаганди серед дітей війни і насильства. У січні 2016 року Верховною Радою України був прийнятий Закон про внесення змін до деяких законів України, що стосуються посилення захисту дітей та підтримки

сімей з дітьми, в якому є визначення дітей, які постраждали від воєнних дій, і класифіковано дію – залучення дітей до воєнних дій. Внесеними змінами визначено, що «дитина, яка постраждала внаслідок воєнних дій і збройних конфліктів, – це дитина, яка внаслідок воєнних дій або збройного конфлікту отримала поранення, контузію, каліцтво, зазнала фізичне, психологічне насильство, була вивезена за межі України, залучалася до участі в військових формуваннях або незаконно утримувалася в полоні».

5 квітня 2017 року Кабінет Міністрів України ухвалив Постанову №268 «Про затвердження Порядку надання статусу дитини, яка постраждала внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів», метою якої є фіксування відповідними органами факту, що дитина постраждала саме від воєнних дій та збройного конфлікту. Надалі, у відповідності до вимог міжнародного законодавства за питань захисту прав дітей, планується розробка механізму, який передбачатиме низку соціальних заходів та підльг для цієї категорії дітей.

Однак у чинному законодавстві є низка прогалин, які необхідно усувати якнайшвидше. Наприклад, міжнародне законодавство містить вимоги про те, що дії із залучення дітей до воєнних конфліктів мають бути криміналізовані. Така кримінальна відповідальність на сьогодні законодавством України не передбачена, а тому Кримінальний Кодекс України не містить чіткого визначення терміна «втягнення дітей у збройні сили/угруповання» і не визнає кримінально караню діяльність з вербування, залучення та інших форм використання дітей у збройних силах або збройних угрупованнях. Варто звернути увагу, що в міжнародному праві поняття «залучення дитини у збройний конфлікт» не обмежене прямою участю у бойових діях, а відноситься до будь-якого використання дітей збройними силами або угрупованнями. Ст. 149 КК України визначає покарання за торгівлю людьми або здійснення іншої незаконної угоди, об'єктом якої є людина, а так саме вербування, переміщення, переховування, передача або

одержання людини, вчинені з метою експлуатації, під якою розуміється, зокрема, використання у збройних конфліктах. Крім цього, дана стаття встановлює відповідальність за здійснення протизаконних дій щодо неповнолітніх та малолітніх. Важливим моментом є те, що кримінальне законодавство України не передбачає застосування екстра територіальної юрисдикції за злочини відповідно до Факультативного протоколу. Своєю чергою ст. 8 КК України містить норму, відповідно до якої іноземці можуть бути притягнуті до відповідальності за скоєння тяжких злочинів та злочинів, передбачених міжнародними договорами України [7].

Крім того, Україні слід привести усі військові кодекси, посібники, стандарти, операційні процедури та інші військові документи і директиви відповідно до положень Факультативного протоколу.

Вплив державних органів на бойовиків на Сході України та на їхні дії щодо залучення дітей до участі у незаконних збройних формуваннях обмежений, а то й просто неможливий. Однак факти залучення дітей до бойових дій на непідконтрольній Уряду України території мають бути обов'язково зафіксовані правоохоронними органами. Після завершення конфлікту мають бути порушені і належним чином розслідувані кримінальні справи за такими фактами, а винні – притягнуті до кримінальної відповідальності.

Висновки

Отже, захист прав дитини в умовах збройного конфлікту – нове нагальне завдання, що постало перед Україною та потребує комплексного підходу до її вирішення. Навіть за найсприятливіших умов розвитку подій на Сході України, коли збройний конфлікт буде зупинений, українське суспільство ще довго відчуватиме на собі всі можливі несприятливі наслідки збройного протистояння. Особливо це стосується найбільш вразливої та незахищеної верстви населення – дітей.

Ефективність правового регулювання відносин у сфері захисту прав дитини в Україні здебільшого залежить від запози-

чення відповідних стандартів у зарубіжних країнах, насамперед європейських. Дотримання норм міжнародного права та удосконалення національного законодавства у сфері захисту прав дітей у збройних конфліктах є, зокрема, запорукою та важливою передумовою інтеграції до європейської спільноти та дотримання загальнолюдських цінностей. Особливо нам слід поспішати у цьому напрямі діяльності, якщо взяти до уваги, що вже у вересні 2018 року Уряд України повинен надати

періодичний звіт про реалізацію Конвенції ООН про права дитини та Факультативного протоколу. Наприклад, у законодавчій сфері слід посилити відповідальність за військові злочини проти дітей; визначити Факультативний протокол нормою прямої дії в межах національної системи з метою його повної імплементації в законодавство України; передбачити в Кримінальному кодексі чітку заборону вербування та залучення дітей до військових конфліктів; спрямувати всі сили на врегулювання постконфліктної ситуації.

Література

1. Женевские конвенции от 12 августа 1949 года (995_151, 995_152, 995_153, 995_154) и Дополнительные протоколы (995_199, 995_200) к ним. – 2-е изд., испр. – М.: Международный Комитет Красного Креста, 2001. – 344 с. – С. 149-331.
2. Декларація прав дитини від 20 листопада 1959 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_384
3. Конвенція про права дитини (995_021) // Зібрання чинних міжнародних договорів України. – 1990. – № 1. – С. 205.
4. Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо участі у збройних конфліктах від 01 січня 2000 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_795
5. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. (зі змінами) // База даних «Законодавство України» / ВР України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>
6. Про охорону дитинства : Закон України від 26 квітня 2001 року № 2402-III // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 30. – Ст. 142.
7. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року № 2341-III // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 25-26. – Ст. 131.
8. Буров Ю.О. Права дитини в Україні / Ю.О. Буров // Правовий статус особи / [за ред. М.Л. Головки]. – К., 1998. – Ч. 2. – С. 16.